

İSLAM’DA RUH KAVRAMI*

Ayşenur GÜLŞEN OKAN

Ruh, kadim bir kelimedir. Varlığı yaratılışla başlayan bu terim, İslami istilahta nefis, akıl, ölüm, cisim, tenasüh, ba’s, haşır, idrak, duyu, bezm-i elest, hayat, ilmü’n-nefs, kalb, hazarat-ı hams kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir (TDVİA, 2020: web). Ayrıca tasavvuf, kelim, İslam felsefesi ve dinler tarihi alanlarının konusudur. Bu nedenle tek bir başlıkta incelenmesi ve kısa tanımlara sığdırılması mümkün değildir.

Sözlükte “Gitmek, geçmek; rüzgârlı olmak; geniş ve ferahlık verici olmak.” manalarındaki **revh** kökünden isim olan **rûh** kelimesi terim olarak genellikle “*Canlılarda hayatı sağlayan unsur.*” şeklinde tanımlanmaktadır. Ruh, bir anlamda kendisinin bir cüzünü teşkil eden ve devamlılığını sağlayan “nefes” manasına da gelir. Farklı tarifleri yapılmakla birlikte ruhun âlimlerin çoğunluğunun anlayışı çerçevesinde şöyle tarif edilmesi mümkündür: “**Ana rahminde oluşması sırasında melek tarafından insanın bedenine üflen ve**

* **Künye:** Gülşen-Okan, Ayşenur (2020). “İslam’da Ruh Kavramı”. Simit Çay Betik, S. 1, s. 88-94.

ölümü anında insan bedeninden çıkarılan idrak edici ve insanın bilici hakikati.”

İnsan ruhu denilince canlılık, bilinç, akıl, idrak, irade gibi niteliklere sahip bir özden söz edilmiş olur. İnsanların hayvanlardan farklı olması ruhlarının değişik yaratılmasından kaynaklanır. İnsanlar arasındaki fark da aynı ruh türü içinde değişik mertebelerde bulunmalarının sonucudur. Peygamberlerin gayb âleminde bilgi almaları yüksek bir ruhi mertebeye sahip kılınmalarıyla irtibatlıdır. Dinî literatürde nefis kavramını ruhla eş anlamda kullananlar bulunduğu gibi nefis ve ruh arasında fark gözetilenler de vardır. Bazı âlimlere göre ruh hem biyolojik canlılığı hem de algılayan ve bilen insanî özü ifade ettiği hâlde nefis sadece ikinci anlamı içerir. Nefsi ateş ve toprak kaynaklı, ruhu nurani tabiatlı kabul edenler de vardır. Nefis kelimesi insanın ruh ve beden bütünlüğüne isim olarak verildiği halde ruh bedeni ifade etmek için kullanılmaz (Yavuz, 2018: 197-199).

İslam dininin kitabı olan Kur’an’da, ruh çeşitli anlamlar içermesine ve yirmi bir yerde geçmesine rağmen İslam âlimleri, insan vücudunda bulunan ruhla ilgili olarak “Sana ruhtan soruyorlar, de ki: Ruh Rabb’imin ayetlerindedir ve size bu hususta az bilgi verilmiştir (İsra 17/65).” ve “Ona ruhumdan üfledim (Sa’d 37/72).” ayetlerini merkeze almışlardır. Her ne kadar ayette “Ruh hakkında sizlere az bir ilim verilmiştir.” buyrulsa da İslam âlimleri bu hususta fikir ileri sürmekten çekinmemişlerdir (Yörük, 1986: 359-381).

Çeşitli hadislerde ruh kelimesinin yanı sıra onun yerine nefis ve “neseme” kelimeleri de kullanılır. İlgili hadislerde belirtildiğine göre ana rahmindeki cenine 120 günlük teşekkül döneminden sonra Allah’ın gönderdiği bir melek tarafından ruh üflenir; ölüm anında da meleklerce ruh bedeninden alınır. Ruhun kabzedilmesi hadislerde yaygın bir tabir olarak yer alır. Bu hadislerde açıklandığına göre peygamberlerin ruhları kabzedileceği sırada cennetteki yerleri kendilerine gösterilir ve dünyada yaşamaya devam etmekle cennetteki makamlarını tercih etmek arasında serbest bırakılır. Hz. Âişe, Resûlullah’ın vefat hastalığında “Allah’ım, beni refik-i a’lâya ulaştır!” dediğini duyunca “Onun peygamberler ve siddiklerle birlikte a’lâ-yi illiyîne gitmeyi tercih ettiğini anladım.” demiştir. Resul-i Ekrem, kendisine salât-u selâm getirene mukabele etmek için ruhunun Allah tarafından bedenine iade edildiğini söylemiş, ölümlerinde insanın çekilip alınan ruhunu gözüyle izlediğini haber vermiştir. Nitekim bazı hadislerde insanın ruhunu meleklerin aldığı, bazılarında da Allah’ın kabzettiği bildirilir.

Hadislerde ölümden sonra insan ruhunun durumu için verilen bilgileri şöylece özetlemek mümkündür: Rahmet melekleri tarafından bedenden alınan müminin ruhu semaya yükseltilir, açılan gök kapılarından geçirilerek ilahi rahmet ve cennetle müjdelenir. Azap meleklerince kabzedilen kâfirin ruhu ise göğe yükseltilince kapılar açılmayıp kabrine iade edilir (Yavuz, 2018: 197-199).

Ruhun varlığı ve özellikleri bakımından ise ruhun bölünemez, parçalanamaz oluşunda, bütün âlimler ittifak etmişler ve ona “*bölünmeyen cüz, bölünmeyen parça*” adını vermişlerdir. Hasan-ı Basrî, EbûHanîfe, Mu‘tezile’den Bîşr b. Mu‘temir ve Muammer b. Abbâd ruhun varlığından söz eden ilk âlimlerdir. Kelâmcıların ruhun varlığına ilişkin naklî ve akli delilleri şöylece özetlenebilir: Âyet ve hadislerde ruhun varlığına dair bilgiler mevcuttur. Hz. Peygamber ruh hakkındaki soruya onun Allah’ın bir işi (emr) olduğu cevabını vermiştir. Kur’an’da beden oluşumu belli bir aşamaya gelince başka bir yaratılışa kavuşturulduğu bildirilmiş, hadislerde bu yaratılış melek tarafından cenine ruhun üflenmesi şeklinde açıklanmış, uyku ve ölüm anında nefislerin bedenden alındığı ve bunun meleklerce Allah adına gerçekleştirildiği haber verilmiştir. Kur’an’da Allah’ın âdemoğullarının soyunu sırtlarından aldığı ve onlara, “*Rabbiniz değil miyim?*” diye hitap edip “*Evet.*” (A’râf/172) cevabını aldığı bildirilmiştir; bu ise insanların bedenleriyle değil ruhlarıyla gerçekleşmiş bir olaydır.

Ruhun varlığına ilişkin akli deliller kısaca şöyledir: Çocukluktan ölüme kadar insanın bedeni sürekli değişime uğrarken benlik şuurunun hiçbir değişikliğe uğramadan varlığını sürdürmesi insanın bedensel varlığından farklı bir unsurunun bulunduğunu gösterir. Ayrıca varlıkları algılama, bilgi üretme ve Allah’a inanıp itaat etme kabiliyetinin sadece insanda bulunması da onun diğer canlılardan farklı bir unsura sahip olduğunu gösterir. Nitekim riyâzet yoluyla bedenlerini zayıflatan bazı insanlarda ruhi güçler gelişebilmekte ve daha ileri düzeyde bir kalbî derinleşme ve zihni yoğunlaşma imkânı ortaya çıkmaktadır. Bu durum sadece İslam için geçerli değildir. Diğer din mensuplarında da bu tarz ruhi tecrübelere rastlamak mümkündür.

Kur’an ve sünnetten hareketle âlimler, ruhun özelliklerini şöyle belirlemiştir: Ruhun cevheri meleklerin cevheri türünden olup nurani bir özelliğe ve bağımsız bir varlığa sahiptir, beden şekline bürünüp süratle hareket eder ve uzun mesafeleri kısa sürede alır, ilahi marifet ve muhabbet sayesinde gücü artar. Onun bedene konulmasının hikmeti imtihana tabi tutulmasıdır. Bedenden çıkarılıp alındığında müminin ruhundan güzel koku, kâfirin ruhundan kötü koku yayılır.

Allah’a iman ve itaat açısından ruhların özellikleri farklıdır. Bazılarında cismani, bazılarında ruhani taraf ağır basar. Bu anlamda en yüksek ruhlu insanlar peygamberlerdir, onları sahihlerle âlimlerin ruhları izler. Ruh veya nefis bilmek, akıl yürütmek gibi insanî niteliklerin kaynağını teşkil eder, beden ve duyu organları ise ruhun vasıtaları konumundadır (Yavuz, 2018: 197-199).

Ruhun mahiyeti konusunda âlimler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

1. Ruhun mahiyetini bilmek mümkün değildir, çünkü ruh Rabb’in emrinden olması itibariyle gaybî bir konudur.

2. Ruh bedenın şekline bürünen ve duyuyla algılanamayan madde dışı bir varlıktır.

3. Ruh soyut, kutsal ve basit bir cevher olup bedenın bütününe yayılmıştır. Madde türünden bir cisim, cevher veya araz değil tek bir cevherdir, başlı başına vardır, zaman ve mekânla sınırlı değildir, duyuyla algılanamaz. Allah’ın “Ol.” emriyle bedende yaratılmıştır, ruh bedenden alınınca insan ölür.

4. Ruh latif, nurani ve semavi bir cisimdir, gül suyunun gülün maddesine yayıldığı gibi bedene yayılmıştır. Ruh bedene ait bir araz olamaz çünkü araz sürekli yok olup yeniden yaratılır.

5. Ruh bedenın canlı olmasını sağlayan bir arazdır. Onun yansımaları konumunda bulunan ilim, irade ve hayat gibi nitelikler bedenden bağımsız bir varlığa sahip değildir. Ruhun araz değil latif bir cisim veya soyut bir cevher olduğunu ileri sürmek tenâsüh sonucunu doğurur. Çünkü bu durumda ruhun ahrette diriltilecek olan yeni bir bedene gireceğini kabul etme mecburiyeti doğar. Muhammed Abdulh bu görüşün Batılı materyalist düşünürlerin telakkileriyle örtüştüğüne dikkat çeker.

6. İnsan duyuyla algılanan bedenden ibaret olup onda ruh veya nefis diye anılan bir unsur mevcut değildir. İnsan nefes almak suretiyle canlı kalan bir varlıktır, nesnelere algılayan ve bilen şey onun canlı bünyesidir. Nitekim Kur’an’da Allah’ın insanı sperm ile aşılınmış yumurtadan veya topraktan yarattığı bildirilmiştir. Eğer insan beden ve ruhtan meydana gelen bir varlık olsaydı verilen cevapta buna temas edilirdi. Kur’an’da geçen ruh kavramı ise “melek” yahut “vahiy” anlamında kullanılmıştır. Hadislerde ruhun kuş olarak tasvir edilmesi ruh inancının Câhiliye Araplarından intikal ettiği düşüncesini hatırlatır.

Âlimlerin çoğunluğu ruhun yaratılmış olduğu konusunda ittifak etmiştir. Bazı Şii âlimleri ise Kur’an’da Allah’a nispet edilmesi ve onun emrinden biri olduğu bilgisinden hareketle ruhun kadim olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre ruh Allah’ın zatından ayrılıp insanın bedenine girmiştir. Ruhun bedenden önce veya bedenle birlikte yaratıldığına dair görüşler şöyledir:

Ruhlar bedenlerden önce topluca yaratılmış olup zamanı gelince ait oldukları bedenlere gönderilmiştir. Bezm-i eleste âdemoğullarının bedenleri henüz yaratılmamışken ruhlarının Âdem’in sırtından çıkarıldığına dair ayetin hadislerde yapılan açıklamaları bunu teyit eder. Topluca yaratılan ruhlar “*Madde âleminin son bulunduğu yer.*” anlamına gelen berzahta bulunur. Rahimde yaratılan cenin ruhun girişine elverişli hale gelince görevli melek tarafından bedene ruh üflenir. Muhammed b. Nasr el-Mervezî, İshak b. Râhûye ve İbnHazm bu görüştedir.

İlgili nasların isabetli yorumu ruhların bedenlerle birlikte vücut bulunduğunu gösterir. Ana rahminde oluşumunun belli bir aşamaya gelmesinden sonra melek tarafından cenine ruh üflenir ve böylece bedenle birlikte yaratılmış olur. Ruhların bedenlerden önce yaratıldığına ilişkin rivayetler sahih değildir. Âlimlerin büyük çoğunluğu bu görüşte olup önce beden, ardından ruhun yaratıldığını savunanların görüşü de bu grup içinde mütalaa edilebilir (Yavuz, 2018: 197-199).

İslam inancına göre ruhlar, bedenlerden ayrıldıktan sonra semaya yönelirler. Çünkü onlar ulvi varlıklardır. Onların bazıları günahlardan uzak olduklarından, yükselerek feleklerdeki makamlarında sükûn bulurlar ve haşre kadar tam olmayan bir lezzetle mütelezziz olurlar. Diğer bir kısmı ise günahlarla kirlenmiş olduklarından, meleklerce feleklere yükselmekten alıkonurlar ve böylece ateş küresinde malum güne (haşr) kadar tam olmayan bir elem ile müteallim bir halde kalırlar. Şunu belirtmek gerekir ki ruh bedenden ayrıldıktan sonra beden ile olan irtibatını henüz kesmiş değildir. Zira dünyada yaptığı iyilik veya kötülüğün karşılığının bir kısmını burada görecektir. Mutezile’nin çoğu ve Rafizîler ölümün hayatı ve idraki olmadığını ve bu sebeple onun ceza veya mükâfat görmesinin muhal olduğunu söylemiştir. Hâlbuki Allah’ın, ölünün bütün parçalarında veya yanlı bazı parçalarında azabın elemi yahut nimetin lezzetini his ve idrak edebilecek kadar bir nevi hayat yaratması mümkündür, Böyle bir nevi hayat yaratmak ise ruhun ölünün bedenine iadesini gerektirmez (Yörük, 1986: 359-381).

Sonuç olarak ruhun varlığına ve ölümden sonra varlığını sürdürdüğüne dair inançların Kur’an ve sahih hadislere dayanan bir temeli bulunmadığına ilişkin

tezlerle bu tür inançların felsefe kültürünün İslâm dünyasında yayılmasından sonra ortaya çıktığını ileri süren iddialar isabetli görünmemektedir. Çünkü Kur’an’da ruh ve nefis kavramlarına açıkça yer verilmiş; insanın yaratılışında Allah’a nispet edilen ruhtan bedene üflenildiği, ölümü anında ise ölüm meleklerince bedenden çıkarılıp alındığı ve meleklerin hitabını duyduğu, bunun çevresindekiler tarafından algılanmadığı bildirilmiştir. Ölüm sırasında kâfirlerle fasıkların “*Şu an tövbe ettim.*” dedikleri ve bunun gayba muttali olduklarına işaret ettiği haber verilmiş; vefat ettirilen Hz. İsa’nın Allah’ın katına yükseltildiği belirtilmiş ve bunun, ölen bedenin ilahi bir sünnet olarak (Abese 80/21) kabre konulması sebebiyle ruhunun Allah katına yükseltilmesi anlamına geldiği mi’rac hadislerinde anlatılmıştır. Kütüb-i Sitte’de nakledilen meşhur hadislerde ruhun varlığı ve ölümden sonraki durumuna ilişkin açık bilgiler verilerek uçma ve dilediği yere gitme özelliği bulunan kuşa benzetilmiş, muteber kaynaklarda ahabın da ruhun varlığına ve kulluk derecesine göre ölümden sonra farklı konumlarda mevcudiyetini sürdürdüğüne inandığı nakledilmiştir. Bundan dolayı ruha dair inançların felsefe kültürünün İslâm dünyasına girmesinden sonra ortaya çıktığı iddiası kaynaklardaki bilgilerle örtüşmez. Felsefe kültürünün ruhun varlığıyla değil mahiyetiyle ilgili tartışmaları etkilediği söylenebilir.

Kelâm ilminin teşekkül devrinde âlimlerin ruh meselesini ele alması ve farklı görüşler benimsemesi konuyla ilgili nasları yorumlamalarının bir sonucudur. Kelamcıların başlangıç döneminde ruhun varlığını büyük bir çoğunlukla kabul ettiği, sadece İbnKeysân el-Esam gibi bazılarının onun varlığını reddettiği görülür. Âlimlerin çoğunluğunca ruh konusunda yapılan tartışmalar ruhun mahiyeti üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak gaybî tarafı öne çıkan bir konu olduğundan duyularla algılanan nesnel varlıkların özelliklerinden hareketle geliştirilen kanıtların ruhun mahiyetini keşfetmek için yetersiz olduğunu kabul etmek gerekir. Bedende yaratılışı ve bedenden çıkarılıp alınmasının meleklerce gerçekleştirilmesi ruhun gaybî boyutunu kanıtlayıcı mahiyettedir. Ruhun metafizik boyutunu görmezlikten gelmek ve bedenle irtibatı sebebiyle sadece beden üzerinden giderek tahliller yapmak gayba iman yönünü ortadan kaldırır. Esasen ruhun mahiyetini nihai bir çözüme kavuşturmak mümkün değildir. Nitekim Kuran’da insanlara az bilgi verildiği belirtilerek bu gerçeğe işaret edilmiştir. Ruhu Âdem’in bedenine üfleme işini gerçekleştiren Cebrail’in aynı zamanda ilahi bilgileri peygamberlere ileten bir elçi olması dikkate alındığı takdirde başta Nazzâm, Mâtürîdî ve Gazzâlî olmak üzere önde gelen kelamcılarının ruhu “İnsanın varlık ve olayları algılayıp değerlendiren bir unsuru.” diye tanımlamaları isabetli kabul edilebilir. Ruhun latif cisim veya araz olduğunu ileri

süren kelamcılarının delilleri onu daha çok duyuların algıladığı maddi türden bir varlığa indirgemektedir. Hâlbuki ruh Rabb’in emrinden olup gaybî boyutu bulunan bir varlıktır (Yavuz, 2018: 197-199).

KAYNAKÇA

Özturan, H. (2019). Fârâbî ve İbnSînâ’da amelî felsefe: Bir mukayese, *Nazariyat*, C. 10, S. 5, s. 1-36.

Topakkaya, A. & Karakaya, E. (2015). Din-felsefe ilişkisi bağlamında ruh kavramına iki farklı yaklaşım: İslam ve Platon örneği. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (2), 25-50.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA1), İlişkili maddeler:
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ruh/iliskili-maddeler> (10.06.2020).

Yavuz, Y. Ş. (2018). Ruh, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 35, s. 197-199, web:
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ruh#1> (10.06.2020).

Yörük, İ. (1986). İslâm'da ruh tasavvuru. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (7), s. 359-381.